

LUND UNIVERSITY

Trelleborgar

alternativa tolkningar

Wienberg, Jes

Published in:

Mellan Thomsen och Däniken

2004

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (2004). Trelleborgar: alternativa tolkningar. I P. Andersson, & S. Welinder (Red.), *Mellan Thomsen och Däniken: oenig diskussion kring alternativ arkeologi* Bricoleur Press.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MELLAN THOMSEN OCH DÄNIKEN

Oenig diskussion kring alternativ arkeologi

(Red) Pia Andersson & Shig Welinder

LINDOME 2004

Jes Wienberg

Institutionen för arkeologi och antikens historia
Lunds universitet, Lund

Trelleborgar i tiden

Motorcykelbanan som ändrade historien! Det var anläggningen av en motorcykelbana i vallen Trelleborg utanför Slagelse på Själland, som radikalt ändrade synen på vikingatiden. Nationalmuseet genomförde en provgrävning i 1934, som överraskande avslöjade en stor geometrisk borg. Och Trelleborg gav snart namn åt andra liknande ringborgar: Aggersborg och Fyrkat (fig. 1) på Jylland och Nonnebakken på Fyn. Nyligen har även ringborgarna i Trelleborg och Borgeby, båda i Skåne, sökt medlemskap i den exklusiva gruppen.

Trelleborgarna ändrade synen på vikingatiden, eftersom borgarnas strängt geometriska grundplan med hus i kvarter med fasta mått var oväntad. Plötslig kom det sägenomspunna Jomsborg, som källkritiken hade avlivat, liksom Sven Tveskäggs och hans son Knut den stores erövring av England i ett helt nytt ljus. Trelleborgarna vittnade om vikingarnas tekniska och organisatoriska förmåga. Vikingarna var inga vildar, och det danska imperiet var inte någon tillfällighet.

Huvudtolkningen av trelleborgarna har förändrats sedan upptäckten. Nationalmuseets dåvarande direktör Poul Nørlund, som ledde utgrävningen av Trelleborg, förväntade sig att finna en handelsplats som Birka eller Hedeby men tvingades ändra uppfattning.¹ Efter en trevande inledning tolkades trelleborgarna då och för flera årtionden framöver som vinterkaserner och träningsläger inför tågen till England.² Sedan 1970-talet tolkades de istället som Harald Blåtands tvångsborgar vid samlingen av det danska riket,³ och nu senast har borgarna tolkats som ett led i rikets försvar, antingen mot nordiska fiender,⁴ eller mot den tyska kejsaren, som hade erövrat delar av Jylland.⁵

Alternativa tolkningar

De sju alternativa tolkningar, som nu skall presenteras, är radikalt olika. De förenas enbart av att vara just alternativ till sin tids huvudtolkning. Exemplet presenteras, inte kronologiskt som de har framkommit, utan längs en skala, som uttrycker avståndet till tidens dominerande tolkning. Först omtalas således tolkningar, som enbart avviker lite från huvudtolkningarna vad gäller datering och funktion, och till sist omtalas tolkningar som avviker radikalt.

Först presenteras tre alternativa tolkningar, där trelleborgarna dateras till Harald Blåtands eller Sven Tveskäggs tid och förblir borgar, men får mer precisa funktioner inom ramen för ett känt historiskt förlopp: Rikard Holmbergs tvångsborgar, E. Sigurd Hansens befästa flottvarv och Poul Skaanings skeppsborgar. Därefter presenteras en alternativ tolkning, där den etablerade dateringen bibehålls, men där funktionen är sakral: Søren Nancke-Kroghs kloster. Härfter presenteras två alternativa tolkningar, där trelleborgarnas datering glider från vikingatiden till 700-talet och vidare till stenåldern, och där funktionen åter är sakral: Sidney L. Cohens och Niels Ishøj Christensens hedniska tempel eller observatorier. Till sist presenteras en alternativ tolkning, där trelleborgarna omdateras till bronsåldern, men funktionen är praktisk eller teknisk: Preben Hanssons parabol för UFO:n.

Tolkningen som parabol upplevs tveklöst som den mest avvikande, för här har man inte kunnat eller velat revidera den romantiska bilden av den vilda vikingen. Trelleborgarna har blivit ett främmande element, som har krävt aktörer från rymden. Vi är allra längst ute i det, som ibland kallas "hypotesernas utmarker", där pseudovetenskapen anses trivas.

Ordningföljden i presentationen, från vikingatiden tillbaka till bronsåldern eller stenåldern, från det jordnära till det himmelska, skulle således kunna sägas representera en skala från det sannolika till det osannolika, från kunskap till nonsens. Den idag etablerade dateringen av trelleborgarna till ca 980 är nämligen inte lätt att avvisa. Dateringen bygger på ett omfattande fyndmaterial och på dendrokronologiska dateringar från både Trelleborg och Fyrkat. Mitt syfte är emellertid inte att diskutera de olika tolkningarnas rimlighet. Det diskuteras av många andra. Syftet är istället att använda trelleborgarna som utgångspunkt för att diskutera fenomenet alternativ arkeologi.

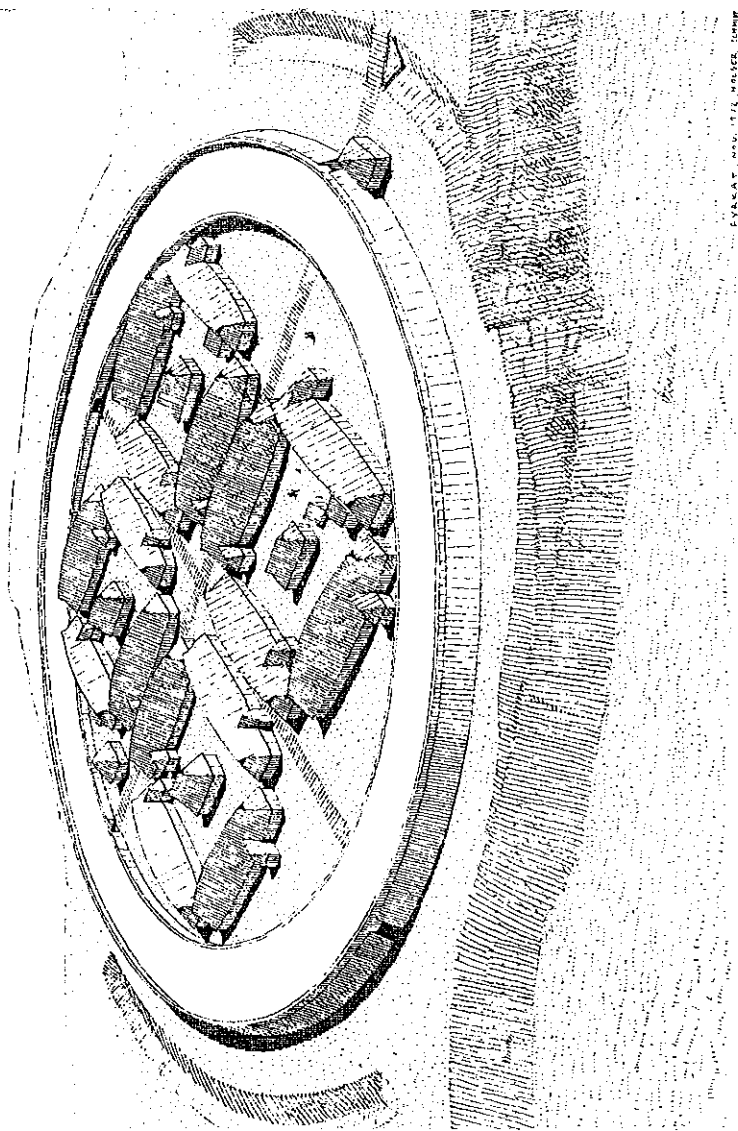

Fig. 1. Fyrkat rekonstruerad av Holger Schmidt 1972 (från Olsen & Schmidt 1977).

Tolkningarna har sedan upptäckten på 1930-talet leddats av en omfattande debatt, som har handlat om detaljer i de aktuella tolkningarna. Debatten har rört borgarnas antal, datering, arkitektur, måttenheter och förebilder.⁶ I periferin har mer utmanande tolkningsförslag framförts: trelleborgarna var istället ottonska ockupationsborgar, flottvarv, gömställen för ledungsflottan, kyrkofientliga kloster, Torstempel, observatorier eller parabol för UFO:n.

Trelleborgarna passar således utmärkt till att belysa alternativa tolkningar: Vad är alternativa tolkningar? Varför uppstår de? Vad är förhållandet mellan de etablerade forskarna och dem, som formulerar alternativ? Bör alternativen förstås, förtigas eller kritiseras? Är en dialog möjlig och önskvärd?

Kejserlig tvångsborg

Bland de många idéerna i Rikard Holmbergs doktorsavhandling finns förslaget, att trelleborgarna var tyska ockupationsborgar. Trelleborgarna kunde ha uppförts till försvar av nyligen kristnade områden kring år 970 av den tyske kejsaren Otto I. Spridningen av mynt från He-deby skulle visa, att det tyska inflytandet i Danmark, liksom de tyska biskoparna i Schleswig, Ribe och Århus, var en realitet. Nonnebakken på Fyn skulle kunna vara identisk med den nå-got yngre stiftsmetropolen i Odense. Överhuvudtaget skulle borgarnas byggnadsteknologi enbart vara möjlig i ett kejserligt tyskt sammanhang. Borgarna övertogs dock snart av jomsvingarna, som var allierade med Harald Blåtand.⁷

Rikard Holmbergs avhandling innehöll rikligt med teman, frågor och idéer, som fortfarande är aktuella, men boken blev skarpt kritiserad vid disputationen.

Flottvarv

Inspirerad av Skuldelevskeppen i den nyöppnade Vikingskibshallen i Roskilde formulerade E. Sigurd Hansen i en tidningsartikel frågan om Trelleborg var ett flottvarv. E. Sigurd Hansen undrade.⁸

Men hur bar de barska och oskolade vikingarna sig åt med att uppbygga den ena mäktiga krigsflottan efter den andra, ofta på mycket kort tid?

Han betvivlade dåtidens etablerade tolkning av borgen som träningsläger med kaserner. Sedan argumenterade E. Sigurd Hansen för, att trelleborgarna var befästa skeppsvarv för ledungsflottan. Husen omtolkades till stapelbåddar, där långskeppen kunde byggas inomhus året runt oavsett väder. Det, som tidigare hade tolkats som väggbänkar, skulle istället kunna vara arbetsställningar. Vapenfynd knöts till ledungens utrustning, och redskap knöts till arbetet med skeppens segel och tågvirke. Sven Tveskägg skulle ha låtit uppföra trelleborgarna och låtit bygga en flotta, innan han kunde överta ledungsflottan efter sin far, Harald Blåtand.⁹

E. Sigurd Hansen kommenterade även förhållandet mellan professionella arkeologer och amatörer i sin artikel. Han konstaterar således, att "arkeologernas fackliga objektivitet [tillåter] dem som regel inte att dra fantasifulla slutsatser, en rättighet vi andra är förunnade."¹⁰

Skeppsborg

Poul Skaaning har presenterat en ny tolkning, där fynd av många klinknaglar är ett av flera argument.¹¹ Han har skrivit flera artiklar om vikingatiden och har även skrivit om senare perioder.

Trelleborgarna var för sena för Harald Blåtands rikssamling och för tidiga för Sven Tveskäggs erövring av England. Istället skulle alla trelleborgarna ha uppförts under inbördeskriget mellan Harald och Sven sommaren 980. Anledningen till upprорот mot Harald Blåtand var uppförandet av bron över Ravning Enge nära Jelling på Jylland. Trelleborgarna uppfördes för att skydda Svens ledungsflotta mot jomsvingarna, som stödde Harald. Ledungsflottan var såbar, när den inte var samlad under vintern. I trelleborgarna kunde skeppen skyddas mot överraskningsanfall. Borgarnas fyra portar var nödvändiga för att få alla skeppen på plats. Skeppen ställdes upp på de brädbeilagda gatorna, och varje hus kunde rymma en skeppsbesättning. När så Harald Blåtand och jomsvingarna inte kunde ödelägga flottan, företog de ett angrepp på Trelleborg, som var Sven Tveskäggs huvudresidens. Trelleborg brann, men Harald fick sitt banesår och när Sven till slut hade vunnit Danmark, lät han uppföra Kovirke vid gränsen mot det tyska riket.

Kloster

Søren Nancke-Krogh avvisade, att trelleborgarna var just borgar. De har en ostrategisk placering, militära inslag saknas, och det finns gravar efter både män och kvinnor i närheten av borgarna. Søren Nancke-Krogh föreslog i stället, att trelleborgarna var kloster. Grundplanens cirkelkors, som även återfinns på en isländsk bild av det himmelska Jenusalem och på Sven Tveskäggs mynt, skulle således symbolisera paradiset med de fyra floderna. Grundplanen och fynd av sållsynta medicinalväxter användes som argument för att trelleborgen var ett kloster. Stenkvader funna i ringvallen skulle vara rester av en tidig kyrka, som hade rivits innan uppförandet av Trelleborg.¹²

Förslaget om trelleborgarna är enbart en detalj i en större omtolkning. Søren Nancke-Krogh menar således, att trosskiftet i Danmark inte var från hedendom till kristendom, utan från en kyrkofientlig kättersk kristendom till en katolsk kristendom med kyrkliga institutioner. Den kätterska kristendomen präglades av schamanism. I övrigt skulle Ansgars Birka inte ha legat på Björkö i Mälaren, utan i Köpingsvik på Öland.¹³

Den mångsidige Søren Nancke-Kroghs uttalade förebild är den självlärd konstvetaren och författaren Rudolf Broby Johansen.¹⁴ En annan själsfrände skulle kunna vara konstnären Asger Jorn.

Torstempel

Också Sidney L. Cohen avvisade argumenten för tolkningen av trelleborgarna som Sven Ives skäggs träningsläger. I stället jämförde han deras grundplan med andra ringformade anläggningar i Nordeuropa, som skulle ha haft en dubbel funktion som fästningar och tempel, till exempel Ismantorp på Öland. Trelleborgarna jämfördes även med tempel i Ryssland. Sidney L. Cohen föreslog en ny tolkning av trelleborgarna som Torstempel. Just Tor skulle vara förbunden med det fyrdelade, som förekommer i trelleborgarnas fyra portar och gator, liksom Svantevit med fyra ansikten. Den reguljära geometrin hade således sin förklaring, inte i den militära disciplinen, men i den religiösa ceremonin. Efter övergången till kristendomen kan Knut den store ha omvandlat trelleborgarna till fästningar för "thingtiden", alltså kungens krigare, och då tillkom bebyggelsen innanför ringvallarna.¹⁵

Observatorium, soltempel och himlaborg

Genom de senaste tre decennierna har Niels Ishøj Christensen presenterat tre tolkningar av trelleborgarna. Gemensamt för tolkningarna är, att trelleborgarna uppfattas som tempel, medan dateringarna skiftar.

Niels Ishøj Christensen har berättat om, hur han plötsligt kunde lösa Trelleborgs gåta efter ett besök i Delphi i Grekland. Trelleborgens orientering av portarna och gatorna mot väderstrecken kunde inte vara en tillfällighet. Trelleborg var ett tempel från bronsåldern. Trelleborgen var en jordisk kopia av det himmelska templet, på samma sätt som etruskiska präster hade ett helgat område - en cirkel med ett kors - från vilket de observerade himlen. Varje fjärdedel innehöll kultus för de fyra huvudgudarna för respektive fjärdedel av himlen. Trelleborg skulle vara identisk med en cirkelrund hegedom för solguden Apollon hos ett folk "norr om Nordanvinden", som omtalas hos den grekiska historikern Diodorus Siculus från Sicilien. Och trelleborgens geometri skulle ha använts vid astronomiska iakttagelser.¹⁶

Niels Ishøj Christensen tolkade även Aggersborg som ett tempel. Aggersborg skulle ha varit en filial till Atlantis centrala hegedom, som grundlades av havsguden Poseidon. Atlantis hade då legat på de brittiska öarna.¹⁷

Sedan föreslog Niels Ishøj Christensen, att vikingarna hade återanvänt en 3000 år äldre anläggning. Trelleborgs grundplan, ett jättelikt hjulkors, skulle ha sitt ursprung i stenåldern. Niels Ishøj Christensen hänvisar till fynd av en sarpanläggnings från yngre stenåldern innanför vallen. Fynden tolkades av Poul Nørlund som vittnesbörd om en helig offerplats före vikingarnas borg. Niels Ishøj Christensen menar, att även husen har sitt ursprung i den yngre stenåldern. I hans vision skulle den geometriska trelleborgen ha anlagts mot slutet av stenåldern, i stridsyxetid eller doltid, som en vidareutveckling av gånggrifttidens heliga plats. Trelleborgen var en helig plats för årstiderna. När solen stod upp i den östra porten började våren; när solen gick ner i den västra porten, samtidigt som månen visade sig i den östra porten, började sommaren.¹⁸

Nu senast har Niels Ishøj Christensen argumenterat för, att Trelleborg uppfördes i slutet av 700-talet. Han menar, att trelleborgarnas byggherre är kung Jarmerik, som nämns i Saxos krönika. Jarmerik lät bygga en borg med fyra portar, där han gömde sina många skatter. Jarmeriks återövring av Danmark skulle enligt Niels Ishøj Christensen ha skett med kejsar Karl den stores hjälp. Trelleborgarna med sin sakrala geometri och syntes av nordiska, franska och slaviska traditioner, skulle ha uppförts för att spegla Guds himlaborg och för att förena landet. Orienteringen av trelleborgarnas portar knyts åter till månens och solens vandring och därmed till vårfesterna påsk och pingst.¹⁹

Genom åren har Niels Ishøj Christensen skrivit många inlägg i tidningar och tidskrifter, också på Internet. Ämnena har varit arkeoastronomi och en tidig kristendom i Danmark, alltså tidigare än Harald Blåtands tid. Den senaste tolkningen av Trelleborg kommer att presenteras i en ny bok.²⁰

Parabol för rymdskepp

Preben Hansson upptäckte, att Aggersborg, Fyrkat, Eskeholm och Trelleborg på Själland ligger på en linje (fig. 2), som pekar ner mot Delphi i Grekland. Linjen inkluderar då en av honom själv hittad anläggning på Eskeholm i Stavnsfjorden vid Samsø.²¹

Preben Hansson menade, att det var osannolikt, att trelleborgarnas eleganta och perfekta grundplan hade gjorts för "rustika bjälkhus till barska och långskäggiga vikingar." Det skulle också saknas fynd eller bevis, som knyter borgarna till vikingarna. Trästoipar, som har daterats, kan representera senare aktiviteter.²² Trelleborgarna skulle istället ha varit en sorts radar eller parabol, där vallgraven utgjorde en ränna för kyvattnet. Trelleborgarna på linje var parabolter längs en inflygningsbana för rymdskepp. De tekniska anläggningarna skulle ha uppförts under bronsåldern av väsen från världsrymden, som genom oraklet i Delphi förmedlade sin avancerade kunskap till grekerna. Hällristningarnas solkors skulle vara teckningar av de geometriska anläggningarna.

De besökande från världsrymden uppfattades som gudar, och deras anläggningar ombildades senare till ljustempel. Således låg de historiskt omtalade helgedomarna "Lumneta" vid Aggersborg, "Rethre" vid Eskeholm och "Isfar" vid Trelleborg. På Eskeholm vid Samsø stod ett tempel för Apollon med världsträdet Yggdrasil. Vidare skulle det mytiska Jomsborg ligga vid Stavnsfjorden på Samsø.

Idén att rymdskepp eller UFO:n flyger längs leylinjer, alltså längs raka linjer som utgörs av forminnen, går tillbaka till en iakttagelse av Tony Wedd 1961.²³ Preben Hansson är tydligtvis påverkad av Erich von Däniken, som i talrika böcker har hävdats, att avancerad teknologi nådde jorden i det förflutna genom besök av väsen från rymden. Erich von Däniken har även besökt Preben Hansson i hemmet i Korsør för att diskutera trelleborgarna.

Gåttfulla geometrier

Att trelleborgarna decennier efter upptäckten av dem kan appellera till fantasin hos såväl amatörer som forskaren, är inte konstigt. Trelleborgarna har krävt avancerad kunskap, en enorm arbetsinsats och massor med timmer, och trots det användes de bara under kort tid, och samtidens källor är tillsynes förtegn om deras existens och betydelse. Därtill har upptäckten av trelleborgarna fundamentalt förändrat uppfattningen av vikingatiden.

Det är heller ingen överraskning, att det görs alternativa tolkningar av trelleborgarna, för källorna till vikingatiden är trots allt så sporadiska, att flera olika bilder kan skapas. De arkeologiska utgrävningarna och precisa dateringarna har inte kunnat stoppa debatten. Men med tanke på trelleborgarnas gåttfulla form och betydelse har de alternativa tolkningarna egentligen varit få. Det finns otaliga spekulationer om forminnen, som skulle kunna ha utgjort geometrier.²⁴ I fallet med trelleborgarna, där vi urskiljer otvetydiga geometriska anlägg-

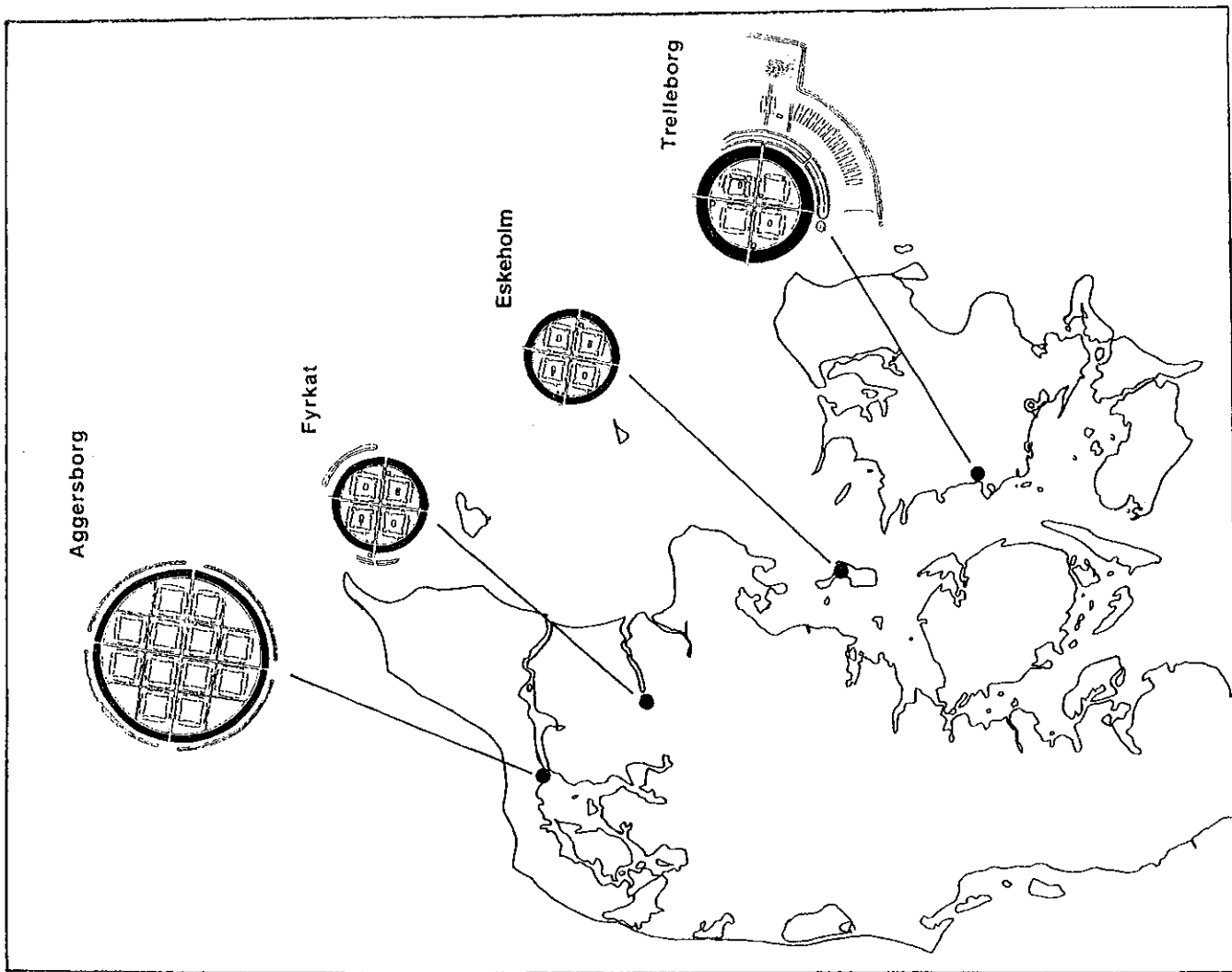

Fig. 2. Trelleborgar på rad (efter P. Hansson 1985).

ningar, är det emellertid förhållandevis få, som utmanar huvudtolkningarna som träningsläger, tvångsborgar eller försvarsborgar.

Vad är så förhållandet mellan de etablerade forskarna och de som formulerar alternativen? De dominerande huvudtolkningarna har formulerats och förmedlats av professionella historiker och arkeologer, som hade eller senare fick titlar som museidirektör eller riksantikvarie (Poul Nørhønd; Olaf Olsen), professor (Aksei E. Christensen; Olaf Olsen; Else Roesdahl; Peter Sawyer) eller antikvarie (Tage E. Christiansen; H. Hellmuth Andersen). Mot denna etablerade skara står en mer sammansatt grupp: Här finns professionella historiker och arkeologer (Rikard Holmberg; Poul Skaaning; Søren Nancke-Krogh; Sidney L. Cohen) och mer eller mindre amatörer (E. Sigurd Hansen; Niels Ishøj Christensen; Preben Hansson; dessa är veterinär; fritidspedagog respektive glasmästare och pilot). Skillnaden mellan etablerade tolkningar och alternativa tolkningar skulle alltså vid ett första påseende kunna knytas till uttolkarnas position. Bilden är dock inte entydig. Och det skulle självklart också kunna bero på en reell skillnad i tolkningarnas kvalitet. Observera även, att nästan alla uttolkare, såväl etablerade som alternativa, är män!

Ser man nu till hur tolkningarna presenteras första gången, blir det ungefär samma tendens som ovan: de etablerade huvudtolkningarna uppträder i akademiska tidskrifter och serier (Poul Nørhønd; Olaf Olsen; Tage E. Christiansen; Else Roesdahl; H. Hellmuth Andersen) och på vårenummerade förlag (Aksei E. Christensen; Else Roesdahl; Peter Sawyer). En av de alternativa tolkningarna förekommer i en akademisk serie (Rikard Holmberg), flera finns på vårenummerade förlag (Poul Skaaning; Søren Nancke-Krogh; Sidney L. Cohen), medan några är hänvisade till publicering på förlag, som är specialiserade på det alternativa (Preben Hansson), eller till tidningar och Internet (E. Sigurd Hansen; Niels Ishøj Christensen).

Tidigare forskning kring trelleborgarna omtalas ofta i facklitteraturen, såsom den vetenskapliga konventionen bjuder. Här beskrivs och förkastas gamla tolkningar innan egna nya förslag formuleras, men alternativa tolkningar nämns sällan eller inte alls. De uppträder då som kuriosas i fotnoterna.²⁵ Enbart i en populär översikt finns ett omnämnande av de alternativa "vidlyftiga" tolkningarna, för "nöjes skull", men utan namn eller hänvisningar.²⁶ De alternativa tolkningarna refererar däremot flitigt till de etablerade synpunkterna, inte minst till huvudverket om Trelleborg.²⁷ Dock hänvisar alternativa tolkningar inte till andra alternativa. Ett undäntag utgör den historiskt utbildade Poul Skaaning, som hänvisar till E. Sigurd Hansens artikel. Såväl etablerat fackfolk som amatörer ignorerar således de alternativa tolkningarna i en gemensam strävan att arbeta seriöst. Paradoxalt nog tycks det råda enighet över

hela linjen, från de professionella till amatörerna, om att ignorera det som uppfattas som pseudovetenskap.

De alternativa tolkningar av trelleborgarna, som har publicerats i bokform, har ofta blivit recenserade eller kommenterade i facklitteraturen.²⁸ Recensionerna eller kommentarerna är emellertid som regel korthuggna, kritiska och avvisande utan någon ingående argumentation. En enda bok ignoreras fullständigt (Preben Hansson). Efter en avvisande kritisk värdering upphör så hänvisningarna. Recensionen i en ämnestidskrift tycks alltså fungera som gränsvakt. Enbart de tolkningar, som passerar källkritikens granskning, blir en del av den fortsatta debatten och populariseringen.

Strategier

Viiken strategi bör den etablerade vetenskapen ha när den står inför alternativa tolkningar? Bör alternativen försås, förigas eller kritiseras? Som tidigare sagt finner jag det inte alls svårt att förstå, att nya alternativa tolkningar uppstår. Jag menar, att alla alternativa tolkningar är önskvärda. Det är på så sätt ny kunskap uppstås. Men förståelsen utesluter inte senare kritik. Och det är inte svårt att kritisera de alternativa tolkningarna av trelleborgarna.

Enligt Karl R. Poppers kritiska rationalism utvecklas vetenskapen genom formuleringen av djärva hypoteser, som sedan skall motbevisas så strängt som möjligt.²⁹ Alternativa tolkningar bör alltså inte förigas, utan granskas seriöst. När alternativa tolkningar av trelleborgarna ofta har bemötts med tystnad, kan det bero på, att fackfolk anser, att en kritisk recension har inneburit tillräcklig uppmärksamhet. Det fanns helt enkelt inte något användbart att hämta.

De alternativa tolkningarna av trelleborgarna har varit relativt få och relativt förnuftiga. Flertalet av de alternativa tolkningarna avviker således inte på ett avgörande vis från de etablerade huvudtolkningarna, bortsett från tolkningen som parabolier från bronsåldern. Enligt min mening beror det på, att etablerade forskare med all sin kunskap och prestige har formulerat tydliga och övertygande teser, som har förmedlats med stor kraft i talrika populära översikter. Tydliga teser och en omfattande förmedling har förhindrat mindre övertygande alternativ att få uppmärksamheten. Det kan uppfattas som ett maktspel om kunskapen, men i vår tid, som översvämmas av information och spekulationer, inte minst på Internet, finns ett behov av att kunna sälla agharna från vetet. Fackfolk har här enligt min mening en plikt att berätta, vad de uppfattar som goda respektive dåliga idéer.

I skuggan av tydliga teser och förmedling försvinner de mindre användbara idéerna på historiens soppott. Goda idéer överlever och flyttar från periferi till centrum. Gårdagens alternativ blir dagens etablerade tolkning, och dåliga idéer glöms bort. Några spinner kanske vidare på en alternativ tolkning på en hemsida eller i en roman. Flera har således fascinerats av Preben Hanssons linjer, som pekar från Aggersborg mot Delphi.³⁰ Alternativa tolkningar noteras som kuriositeter,³¹ eller så används de som exempel i en diskussion om alternativ arkeologi - som här.

Kan en dialog vara fruktbar? En direkt dialog kan tyvärr lätt leda till en önskad legitimering: se, professor Wienberg behandlar mina idéer seriöst! Och går man i dialog, finns det en risk, att dåliga idéer får mer reklam än de förtjänar. Ja, dialogen kan tillföra alternativen ny energi.³²

Även om en direkt dialog kan vara ofruktbar, så kan alternativen vara lärorika. Alternativen tvingar fram tydliga teser och argument, och de pekar där till indirekt på, var det finns behov för forskning och förmedling. Flera av de alternativa tolkningarna knyter således trelleborgarna direkt till vikingatidens skepp, antingen som varv (E. Sigurd Hansen) eller som förvaringsplatser (Poul Skaaning). Betoningen av borgarna som just skeppsvarv har sedan dykt upp hos Leif Christian Nielsen - utan hänvisningar till de alternativa tolkningarna. Han omtolkade Trelleborg och Fyrkat till skyddade produktionsplatser. De många klinknaglarna och spåren av tillverkning av kistor kopplades till ledungsflottans behov, då delar av Harald Blåtands rike var okuperat av den tyska kejsaren.³³

Exemplen med tolkningarna av trelleborgarna visar också, att betydelsen av geometrin har ignorerats av etablerade forskare. Geometrin är central i definitionen av en trelleborg, likväl förklaras den ofta summariskt som ett uttryck för militär disciplin och kunglig uppvisning. Med ett så spartanskt förhållningssätt till det symboliska är det inte överraskande att andra fyller hålen med sina mer djärva tolkningar.

Flera av de alternativa tolkningarna av trelleborgarna har just framhåvt det symboliska och det sakrala (Søren Nancke-Krogh; Sidney L. Cohen; Niels Ishøj Christensen; Preben Hansson). Perspektiven har emellertid avvisats. Men redan Poul Nørlund nämnde liikheten med det himmelska Jerusalem. Han diskuterade även möjligheten, att trelleborgarna hade varit kultborgar.³⁴ Och Hans Peter L'Orange föreslog tidigt en symbolisk tolkning av trelleborgarnas grundplan,³⁵ dock utan att vinna gehör. De funktionella, teknologiska och militära perspektiven kom istället att dominera. Efter en lång paus har emellertid både det symboliska och det sakrala perspektivet återförts till den etablerade debatten.³⁶ Även om de alter-

nativa tolkningarna inte har varit övertygande, får man ändå medge, att deras undrande frågor och anorlunda vinklar har visat sig både långlivade och relevanta.

Åter, bör alternativen förstås, förtigas eller kritiseras? Jag menar, att det är lätt att förstå, att alternativa tolkningar uppkommer. Alternativen bör inte förtigas, utan kan gärna presenteras även i vetenskapliga översikter, så att det förflutnas mångtydighet inte döljs. Mångtydigheten kan även ha ett värde i förmedlingen av gåtfulla platser. Egentlig kritik är däremot knappast meningsfull annat än som en konsumentupplysning. Falsifikation av alternativa tolkningar är ofta inte möjlig, och det är slöseri med tiden att försöka övertyga författarna till alternativa tolkningar om, att deras idéer skulle kunna vara önsketänkande eller spekulativt nonsens. Istället menar jag, att arkeologernas tid bör läggas på att formulera och förmedla egna intressanta tolkningar. Och här kan man gärna låta sig inspireras av alternativa tolkningar, om de har uppmärksammat försummade eller fascinerande frågor.

Mellan kunskap och nonsens

Många har genom tiderna försökt upprätthålla en gräns mellan vetenskap och pseudovetenskap. Det som liknar vetenskap, men inte är det, skulle då vara pseudovetenskap, alltså falsk vetenskap.³⁷ Andra, som Karl R. Popper hävdar, att det inte går att skilja på vetenskap och pseudovetenskap. Däremot kan man skilja på vetenskap och icke-vetenskap. Enbart vetenskap kännetecknas av, att idéerna kan falsifieras. Inget kan bevisas, men allt skall kunna motbevisas.³⁸

Glyn Daniel använde orden "lunatic fringes of archaeology", alltså arkeologins vansinniga utkant, om hela fältet av "dementia archaeologia" eller pseudovetenskaplig arkeologi.³⁹ Senare har begreppet "fringe" dykt upp hos Stephen Williams och hos Pia Andersson, men utan den första nedsättande klängen.⁴⁰

Bruket av begreppet "fringe" markerar, att tolkningar kan placeras i ett fält med ett centrum och en periferi. I utkanten finns de alternativa tolkningarna, som utmanar de etablerade synpunkterna. Periferins tolkningar kan erövra centrum och bli nya dominerande tolkningar. Men de kan också förbli marginella och ignorerade. Bruket av "fringe" som begrepp kan innebära, att tolkningar inte nödvändigtvis värderas som antingen-eller, antingen vetenskap eller pseudovetenskap, antingen sant eller falskt. Istället finns tolkningarna i ett fält, där centrum betyder dominans och periferi betyder vanmakt och ofast glömska.

Att istället för begreppet "pseudovetenskap" välja "alternativ vetenskap" signalerar en hållning. I tidens relativistiska anda markerar ordvalet, att den ena tolkningen inte nödvändigtvis skulle vara bättre än den andra. Allt är berättelser, och ingen berättelse är mer sann än en annan. Vi skulle då alla representera det alternativa. Men så långt är jag inte beredd att gå.⁴¹

Jag har här valt ordet "alternativ" i betydelsen av det icke-etablerade, liksom i exemplet alternativ medicin. Jag använder medvetet ordet i betydelsen alternativ till ett dominerande centrum. Begreppet alternativ används då för att karaktärisera icke-etablerade tolkningar, oavsett om de är sannolika eller osannolika, rationella eller fantastiska. Begreppet alternativ sträcker sig således långt vidare än till det, som traditionellt uppfattas som pseudovetenskap.⁴²

Noter

- 1 Nørlund 1936.
- 2 T.ex. Nørlund 1948:149-162; Olsen 1962; Olsen & Schmidt 1977:96-104.
- 3 T.ex. A.E. Christensen 1969:246-252; Christiansen 1971; även Roesdahl 1977:172-176; 1996:156-162.
- 4 A.E. Christensen 1969:252; Andersen 1988.
- 5 Sawyer 1988:226-227, 349; även Nielsen 1990:145, 170.
- 6 Jfr Stilling 1981.
- 7 Holmberg 1977:38-39.
- 8 Hansen 1969.
- 9 Hansen 1969; även Schmidt 1969.
- 10 Hansen 1969.
- 11 Skaaning 1988; 1992.
- 12 Nancke-Krogh 1992:120-123, även 1995:22-24.
- 13 Nancke-Krogh 1992, 1995.
- 14 Nancke-Krogh 1995:170-171.
- 15 Cohen 1965, som är baserad på en doktorsavhandling vid Yale University i USA från 1962.
- 16 N.I. Christensen 1978.
- 17 Niels Ishøj Christensen refererat i Kristiansen 1990:102-105.
- 18 N.I. Christensen 1988.
- 19 N.I. Christensen 2001.
- 20 N.I. Christensen mskr.
- 21 P. Hansson 1985.
- 22 P. Hansson 1985:9 citat, 13.
- 23 Jfr Williamson & Bellamy 1983:14-15.
- 24 Jfr Wienberg 2001, 2004.
- 25 T.ex. Christiansen 1971:63; Stilling 1981:65 not 217.
- 26 Olsen 1999:103.
- 27 Nørlund 1948.
- 28 T.ex. A.E. Christensen 1967; Christiansen 1981; Lund 1992; Botvig 1995.
- 29 Popper 1959.
- 30 T.ex. Nygårdshaug 1998.
- 31 T.ex. Kristiansen 1990.
- 32 Jfr Wienberg 2004.
- 33 Nielsen 1990:131, 145-146, 170-173.
- 34 Nørlund 1948:149, 161; jfr Andersen 1988:18-19.
- 35 L'Orange 1953.
- 36 T.ex. Andrén 1998:156-159.
- 37 Jfr S.O. Hansson 1995:33-59.
- 38 Popper 1959.
- 39 Daniel 1962:165-167.
- 40 Williams 1991:6-7, 348; Andersson 1998, 2000.
- 41 Jfr Wienberg 2001, 2004.
- 42 Tack till Inge Dam, Nyborg, Lenart S. Madsen, Haderslev, Oiaf Olsen, Airø, och Else Roesdahl, Århus, för hjälp med information och tidsningsartiklar. Vidare tack till Anders Andrén, Stockholm, och Bodil Petersson, Lund, för konstruktiva kommentarer.

Referenser

- Andersen, H. 1998. Vjet og lunde. *Skaik* 1998: 1 (15-27)
- Andersen, H. H. 1988. Ringborgene og den militære begivenhedshistorie. *Kuml. Årbog for Jysk arkæologisk Selskab* 1986 (7-19)
- Andersson, P. 1998. "Fringearkeologi": Kontextuella samningar om forntiden. *Ett närmare studium av pseudovetenskaplig arkeologi*. Seminarieuppsats. Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet. Stockholm
- 2000. *Globaliseringsarkeologi. Ett närmare studium av forntida astronauter och andra moderna forntidsmyter inom alternativ arkeologi*. Seminarieuppsats. Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm
- Andrén, A. 1998. Från antiken till antiken. Stadsvisioner i Skandinavien före 1700. I: *Staden - himmel eller helvete. Tankar om människan i staden*. Informationsförlaget, Stockholm. (142-184)
- Bolvig, A. 1995. Søren Nancke-Krogh: Stenbilleder i danske kirker. *Historisk Tidsskrift* 95, 16: IV (513-514)
- Christensen, A. E. 1967. Sidney L. Cohen: Viking Fortresses of the Trelleborg Type. *Historisk Tidsskrift* 12: II (549-550)
- 1969. *Vikingetidens Danmark. Paa oldhistorisk Baggrund*. Gyldendal, København.
- Christensen, N. I. 1978. Det er ikke en borg, men et observatorium. *Politiken* 29 oktober 1978
- 1988. Det skjulte Trelleborg. *Politiken* 19 mars 1988
- 2001. Guds borg ved Vårby Å. *Arkeologi på nettet* 34, 1. sept. 2001 (www.ancient-astronomy.dk/sepomag01.htm)
- mskr. *Guds borg i Danmark. På sporet af det skjulte Trelleborg*
- Christiansen, T. E. 1971. Træningslejr eller tvangsborg. *Kuml. Årbog for Jysk arkæologisk Selskab* 1970 (43-63)
- 1981. Archaeology and history - the viking fortress Trelleborg. I: Skyum-Nielsen, N. & Lund, N. (red.), *Danish Medieval History. New Currents*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen (221-222)
- Cohen, S. L. 1965. *Viking fortresses of the Trelleborg type*. Rosenkilde og Bagger, København
- Daniel, G. 1962. Editorial. *Antiquity* 36, 143 (163-167)
- Hansen, E. S. 1969. Var Trelleborg et ortogsværft? *Politiken* 29 juni 1969
- Hansson, P. 1985. *Trelleborgenes ukendte fortid. Hvem anlagde dem og hvorfor?* Bogan, Lyngø
- Hansson, S. O. 1995 [1983]. *Vetenskap och ovetenskap. Om kunskapens hantverk och fuskverk*. Tidens förlag, Stockholm
- Holmberg, R. 1977. *Den skånska Öresundskustens medeltid*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, 11
- Kristiansen, K. 1990. *Mystikkens Danmark. 100 mærkelige og mystiske steder i Danmark*. Forlaget Danmark, København
- L'Orange, H. P. 1953. Trelleborg-Aggersborg og de kongelige byer i Østen. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi*. XVI (307-331)
- Lund, N. 1992. Poul Skaaning: Harald Blåtands sidste kamp. Trelleborgene og brydningerne i dansk vikingetid 979-983. *Historisk Tidsskrift* 92, 16: I (465-466)
- Nancke-Krogh, S. 1992. *Shamanens hest. Tro og magt hos vikingerne*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København
- 1995. *Stenbilleder i danske kirker*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København
- Nielsen, L. C. 1990. Trelleborg. *Arbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1990 (105-178)
- Nygårdshaug, G. 1998. *Prost Gotvins geometri: roman*. Cappelen, Oslo
- Nørhørd, P. 1936. Trelleborg ved Slagelse. Hvad der er fundet og Hvad der har været. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1936 (55-66)
- 1948. Trelleborg. Nordiske Fortidsminder IV:1
- Olsen, O. 1962. Trelleborg-problemer. De danske vikingeborge og deres historiske baggrund. *Scandia. Tidsskrift for historisk forskning* 28 (92-112)
- 1999. *Da Danmark blev til. Seks radioforedrag*. Fremad, København.
- & Schmidt, H. 1977. *Fyrkat. En jysk vikingeborg. I. Borgen og bebyggelsen*. Nordiske Fortidsminder. Serie B - in quarto, 3
- Popper, K. R. 1959 [1934]. *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge, London
- Roesdahl, E. 1977. *Fyrkat. En jysk vikingeborg. II. Oldsagerne og gravpladsen*. Nordiske Fortidsminder. Serie B - in quarto, 4
- 1996 [1987]. *Vikingerne verden. Vikingerne hjemme og ude*. Gyldendal, København

- Sawyer, P. 1988. Da Danmark blev Danmark. Fra ca. år 700 til ca. 1050. I: Olsen, O. (red.), *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie 3*. Gyldendal & Politiken, København
- Schmidt, P. 1969. Var Trelleborg et ortogsværff? *Roskilde Tidende* 14 juni 1969
- Skaaning, P. 1988. Aggersborg - en skibsborg fra 980. Vikingeborgens rolle i Danmarkshistorien. *Vendsyssel Årbog* 1988 (57-70)
- 1992. *Harald Blåtands sidste kamp. Trelleborgene og brydningerne i dansk vikingetid 979-983*. Dansk Historisk Håndbogsforlag, Lyngby
- Stilling, N. P. 1981. Trelleborg-hypoteser. Om de danske vikingeborges funktion og historiske betydning. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* 47:1 (29-65)
- Wienberg, J. 2001. Arkæologi, pseudoarkæologi og sakral topografi. *META. Medeltidsarkæologisk tidskrift* 2001: 4. (3-31) [även *Folkvett. Organ för vetenskap och folkbildning* 2002:3 (6-34)]
- 2004. Sakral geometri - veje og vildveje til viden. I: Andrén, A. m. fl. (red.), *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*. Nordic Academic Press, Lund (23-57)
- Williams, S. 1991. *Fantastic Archaeology. The wild side of North American prehistory*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia
- Williamson, T. & Bellamy, L. 1983. *Ley Lines in Question*. World's Work, Tadworth